

FILMSKA DOKUMENTACIJA NA ZADARSKOM PODRUČJU

Razmišljajući o svom prilogu proslavi stote obljetnice rođenja profesora Gavazzija odlučila sam se za prikaz snimanja dokumentarnih filmova na zadarskom području. U tom radu Etnografski odjel Narodnog muzeja u Zadru surađivao je s Etnološkim zavodom Filozofskoga fakulteta u Zagrebu. Ta je suradnja bila znak razumijevanja i pomoći osobno prof. Gavazzija našem Odjelu. Filmovi su snimani na 35-mm vrpci, u crno-bijeloj tehnici. Sredstva za snimanje dobivena su od Etnološkoga zavoda koji je dao i stalnoga snimatelja Andriju Stojanovića. Mi u Zadru najčešće bismo predložili temu, obradili je i proveli organizaciju snimanja na terenu, a Muzeju bi pripala kopija filma.

U takvoj je suradnji godine 1964. snimljen prvi film i to o lončarima, *lopižarima* u Velom Ižu na istoimenom otoku. Prof. Gavazzi je, doduše, već 1932. godine bio snimio film o lončarstvu ručnog kola u Dalmaciji i Bosni, ali je za Dalmaciju, uz Potravlje, Veli Iž bio zastupljen samo fragmentarno. Profesor je prihvatio prijedlog i sam ljubezno ustupio na uporabu svoje bilješke koje potječu iz doba tih snimanja. Te sam bilješke priključila svojim, učinjenima 1961. i 1962. godine, kada su nabavljena pomagala i proizvodi iškoga lončarstva za muzejsko izlaganje i kada je snimljen film. Film prati lončare od kopanja gline i kalcita, *babine soli*, na samom otoku, preko postupaka s obje sirovine prije miješanja za oblikovanje posuda, izrade tipičnih posuda, sušenja, pečenja na otvorenom, sve do prodaje u Ninu kao i uporabe cripnje pri pečenju kruha u Privlaci. Za snimanje u Privlaci i Ninu zadarski Konzervatorski zavod ustupio nam je automobil. Moj pokušaj snimanja razgovora žena-kupaca i lončara nažalost je propao. Komentar za ovaj film napisao je profesor Gavazzi.

Film *Običaji Velikog tjedna u Novigradu* snimljen je 1967. godine od Velike srijede do Uskrsa. Ovaj put ekipa je proširena snimateljicom zvuka Liberom Stojanović. Organizacija snimanja bila je teža, jer je za snimanje obreda u crkvi, kao i za noćno snimanje procesije na Veliki petak, trebalo dopremiti (već islužene) reflektore koje nam je posudilo Narodno kazalište u Zadru, montirati ih u crkvi, ali i na putu kojim se kretala procesija. Taj je problem riješen uz pomoć konzervatora Grge Oštrića i sručnoga radnika zadarske "Elektre", Slavka Kaštele.

Film prati obrede Velike srijede u crkvi kao i udaranje *barabana*. Nastavlja se na Veliki četvrtak vezanjem crkvenih zvona, a uvečer i sutradan ujutro miješanjem i pečenjem uskrsnih pogača u peći. Danas te peći, nažalost, više nema. Uz zvukove drvenih *čvrčaljki*, koje umjesto crkvenih zvona objavljuju podne i početak crkvenih obreda sve do trena kada se odvežu zvona, sniman je i razgovor žena kod pećarice. Uspjelo je i snimanje procesije koja kroz Novigrad ide u smjeru sunca kao i, nakon toga, natjecanje muškaraca s velikom *čvrčaljkom* koju pokreću dva snažna muškarca. Na Veliku subotu snimljeno je odvezivanje crkvenih zvona i zvona na gradskom satu te blagoslov vatre i vode. Tom prilikom žene s blagoslovljenom vodom *peru* oči radi zdravlja. Film završava Uskrsom: blagoslovom jela uz ranu misu, pripremom uskrsnoga ručka u kući dvoje staraca, s dječacima koji tucaju jaja, kolom stanovnika obližnjega Paljuva te odlaskom Paljušana kućama po završetku svečane mise.

Nakon montiranja filma dobila sam od kolege Stojanovića popis svih snimljenih kadrova s točnom oznakom trajanja svakog pojedinog kadra. Napisala sam tekst komentara koji sam čitala dok je kolega Alfred Petričić iz odjela Galerije Narodnoga muzeja u Zadru snimao govor i prema programu ubacivao snimke zvukova koji pristaju u određeni kadar. Naravno, snimanje na magnetofonu izvan studija, a samo uz kontrolu ručnog sata, nije moglo biti kvalitetno. Tako je slika često "pobjegla" pred zvukom, a na koncu filma ostalo je previše *tišine*. No pokušaj je bio izveden u dobroj namjeri.

Film *Tragom bukovičkih stočara* sniman je u nekoliko navrata 1969. i 1970. godine. Uz sredstva Etnološkog zavoda, otprilike polovicu je pridonio Etnografski odjel Muzeja u Zadru. Sponzor Odjelu bila je pak zadarska podružnica poduzeća "Soko-Mostar". Zapravo, novac smo dobili zauzimanjem i razumijevanjem novinara Nemanje Krošnjara i ravnatelja ove podružnice Ante Bronića. Za film je trebalo povećati ekipu. Tako je zvuk snimao N. Savretić iz Zavoda za fonetiku Filozofskog fakulteta u Zagrebu, a 1970. godine, za fotografsko snimanje, pridružio se i V. Belaj.

Film je pratio život stočara danas porušena sela Kruševa, svakodnevne radove njegovih stanovnika, kao i dnevnu pašu ovaca i koza oko sela. Zatim su snimanje pripreme za odlazak u *planinu* (na Velebit) : striženje ovaca, *utucanje*, kastriranje brava koji nisu kvalitetni za napredak stada, stavljanje *biliga* na ovce, i to bojom na runo ili izrezivanjem na uhu, sajam u Obrovcu na kojem su se obično sklapali ugovori s voditeljima stada, *strugovođama*, pa *vilašenje* ovnova.

Na dan sv. Ante, 13. lipnja, slijedio je polazak združenih stada u planinu. Tamo zasebno odlaze volovi i konji, a zasebno sitna stoka, ovce i koze. Kamera ih prati od Kruševa, od skupljanja svih stada ovaca i koza na Bravaru, zaravanku iznad Obrovca, do odlaska na Velebit iza sela Jasenica. U međuvremenu, uz pomoć poduzeća "Jadral", prebačena je prtljaga iz Kruševa u Starigrad-Paklenicu, odakle se na mazgama prenosi sve potrebno u planinu.

Na planini je snimana dnevna paša stoke, pojila za stoku na Javorniku i Glavinovcu, unutrašnjost stočarske kolibe, sirenje, doprema snijega iz dubokih *sniježnica* i topljenje snijega na drvenim olucima na krovu kolibe, solila, paljenje signalnih vatra radi obavijesti o dopremi hrane ili eventualnoj bolesti, mužnja ovaca, brojenje ovaca arhaičnim načinom (arumunski), brijanje i soljenje mješine te izrada preslica što rade pastiri u slobodno vrijeme.

Oko Male Gospe, 8. rujna 1970., sniman je silazak stoke s planine, skupljanje volova na Bravaru. Naime, najprije kućama odlazi krupna stoka, a zatim slijedi *lučenje*, odvajanje pojedinačnih stada ovaca i koza izvan Obrovca, uz rijeku Zrmanju i, konačno, odlazak posljednjeg pojedinačnog stada domu u Kruševo.

1969. godine bilo je nekoliko zapreka u radu na snimanju ovog filma. Zbog tragova medvjeda na putu kojim smom išli na Velebit, uprava Nacionalnog parka Paklenica dodijelila nam je jednog lugara kako bi nas zaštitio (iduće je godine za tu ulogu bio ovlašten A. Stažić, moj brat, dugogodišnji lovac). No, na sreću, na medvjeda nismo nikada naišli. Kad smo prve godine stigli na Javornik i počeli s radom, nedugo iza toga počela je kiša koja je uporno lijevala. Stoga smo odlučili sići s Velebita i posao obaviti iduće godine. Isto tako, kroz to smo vrijeme morali mijenjati *strugovođe*. Prvi, Nikola Jurjević, iz varoša Jurjevići, pošao je s nama 1969. godine, ali nije mogao ići i 1970., pa smo na Glavinovac pošli s Petrom Breuljem iz varoša Vrkića.

Nakon montiranja filma, dobila sam opet popis svih snimljenih kadrova s oznakom njihova trajanja i napisala sam tekst komentara. No ovaj su put komentar i zvukovi uz film snimani u "Jadran filmu", a tekst je čitao Ivan Hetrich.

Etnografski odjel zadarskoga muzeja surađivao je 1973. godine pri snimanju dijela filma o hidrotehničkim napravama u Hrvatskoj. Izbor, obradu teme i sav posao obavio je Andrija Stojanović, a mi smo pomogli samo pri snimanju na našem području: mlinova i badnjeva za biljce u selu Krupi uz istoimenu rječicu te stupe i mlinova uz rijeku Zrmanju u selu Bilišanima. Stojanović je zatim sa suradnikom Mladenom Tomljenovićem nastavio sa snimanjem mlinova i badnjeva u Velikoj Paklenici.

Etnološki zavod, odnosno Andrija Stojanović s Mladenom Tomljenovićem, bili su na snimanju filma u Brbinju na Dugom otoku 1973. godine. Snimljeno je, koliko znam, striženje ovaca, pređenje vune i uopće prikaz otočkog stočarstva.

U Zadru je svečano prikazana većina ovih filmova, a posebno film o stočarima. Filmovima su se obilno služili arheolozi, studenti našeg Filozofskog fakulteta, kao i arheolozi, gosti na istraživanjima u Zadru koji su se zanimali i za naše stočare. Đacima i studentima teologije bio je posebno prikazan film o uskršnjim običajima u Novigradu.

Osim filmova snimljenih u suradnji s etnološkim zavodom, 1974. i 1975. godine snimljeni su dulji ili kraći filmski zapisi malom 8-mm kamerom, odnosno kasnije tzv. superosmicom. Filmovi su u crno-bijeloj tehnici, a snimatelj je bio M. Tomljenović. Svi ti filmovi rađeni su za vrijeme redovitoga muzejskoga terenskoga rada. Najveći broj ovih zapisa snimljen je na otoku Pašmanu. To su: pletenje košara, pletenje *siknjica* i vrša, tkanje, mlaćenje žita *cipima*, vršenje žita pomoću stoke, tj. magaraca, izrada opanaka *oputaša* i tučenje *sočivica*. Na kopnu je snimljeno samo tkanje u Vrani (ali kompletnije nego na Pašmanu) te u Parčićima i u Bukovici izrada opanaka *oputaša*. U muzejskim prostorijama u Zadru snimljeno je pletenje različitih gajtana, *struka*. Na ovaj način nastalo je preko dvadeset filmskih zapisa.

Prikaz, kako je vidljivo, obuhvaća rad na snimanju dokumentarnih filmova i zapisa u vremenu od 1964. do 1975. godine. Dakako, Etnografski odjel Zadarskog muzeja nastavlja i dalje snimanjem dokumentarnih filmova, no o njima će sigurno kasnije biti riječi. A sve je počelo od ideja, nastojanja, poticaja i pomoći profesora Milovana Gavazzija, pokušajima nastavljanja dijela njegova rada u, nažalost, skromnim novčanim i tehničkim mogućnostima.

Olga Oštrić